

IV

SAMENLEVING

Dank God dat we nu leven
Het kwaad komt overal op ons af
En zal ons niet verlaten voordat we
de grootste stap van de ziel nemen
die de mens ooit nam.

— Christopher Fry
A Sleep of Prisoners

17

DE TOESTAND IN DE WERELD: EEN PLANETAIR OVERZICHT

Om een nieuwe visie op ontwikkeling te krijgen is het noodzakelijk verder te gaan dan het opsporen van de patronen van ongelijkheid die aanleiding geven tot de verdeling in Twee Werelden. Het gaat om de vraag wat het betekent mens te zijn.... [Het betekent] de diepste processen van het sociale, culturele en ethische leven in te schakelen.... Het stelt de vooronderstellingen van de beschaving ter discussie.

— R.B.J. Walker¹⁶⁵

Inleiding

De samenleving bestaat uit relaties en wordt daardoor bepaald. Hiertoe behoren de relaties van individuen, groepen en naties met elkaar, met de natuur en, natuurlijk, met de Werkelijkheid, hoe we die ook omschrijven. De manier waarop we individueel en collectief de problemen die met relaties te maken hebben benaderen, onder ogen zien en interpreteren, bepaalt de aard van onze samenleving.

De cruciale dilemma's in de wereld waar we tegenwoordig getuige van zijn, kunnen opgevat worden als acute relatieproblemen, zoals die tussen de industrie en het systeem van de natuurlijke omgeving, politiek en geweld, rijk en arm, man en vrouw. Naarmate de problemen in hun uiterste vorm naar voren komen, proberen we hun oorzaak te begrijpen, daarmee in het reine te komen en er iets aan te doen.

Als het waar is, zoals de holistische filosofie stelt, dat het

leven een leerschool is, dan is de huidige tijd van crisis en gevaar ook een tijd van mogelijkheden. Je kunt ook de taal van de twintigste-eeuwse wetenschap gebruiken, de systeem-theorie en de transpersoonlijke psychologie. In deze terminologie kan de crisis worden opgevat als een verstoring van het "open systeem" die ernstig genoeg is om een "quantum-sprong" naar een hogere baan van het bewustzijn mogelijk te maken.

In dit hoofdstuk lopen we een groot aantal onderwerpen langs, van economie tot de Verenigde Naties, van de Derde Wereld-problematiek tot ontwapening. Hoewel het gebruikelijk is deze kwesties afzonderlijk te bespreken en niet in één boek, is het een feit dat ze alle met elkaar te maken hebben en eigen zijn aan hetzelfde politieke, socio-economische systeem en dezelfde planetaire ecologie.

Geen enkel individu kan natuurlijk dit reusachtige, complexe en dynamische terrein overzien, en zeker kan schrijfster dezes dat niet. Noch kan iemand de toekomst voorspellen, vooral in een eeuw van snelle verandering zoals de huidige. Zelfs voor de meest begaafde futuristen zijn de grotere patronen niet duidelijk, als ze, door ontwikkelingen van dit moment te volgen om toekomstige trends in kaart te kunnen brengen, proberen te begrijpen wat er aan de hand is. Gegeven de dynamiek van de wereldeconomie zijn de mogelijkheden die voor ons liggen verre van duidelijk.

Ons doel is beperkt tot een poging enkele van deze dynamieken naar voren te halen, en te laten zien hoe de daden en waarden van mensen, individueel en collectief, hun samenleving vormgeven. Ook hoop ik, door een zo groot aantal kwesties zo kort te beschouwen, het algemene proces van integratie bij mijzelf en mijn lezers te vergemakkelijken.

We zullen beslist niet een onderzoek instellen naar *strategieën* voor de verbetering en de verandering van de maatschappij, laat staan dat we die gaan voorschrijven. Niettemin stellen we belang in de *geest* van verandering en hoe die tot uitdrukking wordt gebracht (door middel van ideeën, voorstellen en acties) door de collectieve en individuele betrokkenen – een categorie die in laatste instantie iedereen omvat.

De onzekerheden van het complexe politieke, socio-economische, technologische en ecologische systeem zijn natuurlijk legio. Maar omdat we ons bezighouden met de realiteit van heelheid, zullen we een zo inclusief mogelijke benaderingswijze volgen.

De waarden van het industriële tijdperk

We doen er goed aan eerst enkele van de voornaamste kenmerken van de economie en de industrie te schetsen, waarbij de eerste de theorie verschaft voor de laatste. We zullen ons met name richten op de manier waarop industrie en economie verweven zijn met alle andere factoren: ecologische, sociale, politieke, culturele, morele en spirituele.

De meeste samenlevingen zijn tegenwoordig geïndustrialiseerd. Zoals we weten vormen de economie en de toestand van de industrie de grootste zorg in deze samenlevingen. Maar materiële zorgen zijn niet altijd het belangrijkste geweest in de westerse cultuur, net zomin als dat in de oosterse cultuur het geval was. Het is belangrijk om in te zien dat deze nadruk eerder historisch is dan gewoon natuurlijk. Denk bijvoorbeeld aan de Europese middeleeuwse samenleving, waarin de nadruk veel meer lag op religie dan op materiële zorgen. De Kerk leerde dat het aardse bestaan een kortdurend voorspel was op het eeuwige leven, en legde de morele code neer die mensen moesten volgen ter voorbereiding op dat leven. Zij beïnvloedde ook de handel door het heffen van rente te beschouwen als woeker, en het streven naar winst te zien als hebzucht. De koopmans- en vakmangilden, die in de steden bestonden en in de elfde eeuw opkwamen, hadden als functie concurrentie te voorkomen en het economische leven van de steden te reguleren.¹⁵⁴

Naarmate kooplieden en handwerkslieden steeds belangrijker werden, kwamen economen op voor deze nieuwe handelsklasse, tegenover de gevestigde burgerij en andere krachten van traditie. Zij verwierpen de status quo, ondersteunden

de “bourgeois-revolutie” en legden de basis voor de industriële revoluties die volgden.¹²⁵ In de loop van de tijd verloren economen hun kritische functie en begonnen ze in plaats daarvan het nieuwe kapitalistische stelsel te verdedigen.¹²⁵

Tegenwoordig vertrouwen ministeries en beleidsmakers sterk op het advies van economen, maar de conventionele economie is te beperkt (tot monetaire en commerciële waarden en winsten), filosofisch te oppervlakkig (door uit te gaan van de Rationele Economische Mens), en haar gereedschap is verouderd (voor de tegenwoordige onderling afhankelijke wereld-economie).

Economen richten zich op kwantificeerbare of meetbare waarden. Vanouds heeft de economie zich niet beziggehouden met de onmeetbare waarden die eigen zijn aan haar economische modellen. Maar in werkelijkheid zijn economie, en haar zusterdisciplines sociologie en politicologie, wetenschappen/kunsten die fundamenteel te maken hebben met de *kwaliteit* van het maatschappelijk leven. Ze kunnen door hun aard niet waarde-neutraal zijn; in feite zijn ze vol van waarden, zowel in positieve als in negatieve zin.

Om het anders te zeggen, de conventionele economen gaan uit van het gevestigde gezichtspunt dat we aan het begin van dit boek bespraken: het reductionistische idee van de werkelijkheid, met zijn aanname dat alle verschijnselen “gereduceerd” kunnen worden tot materiële eigenschappen. De conventionele sociologie en politicologie worden op dezelfde wijze vertekend door het uitgangspunt dat het onderwerp dat ze behandelen uit verschijnselen bestaat die in wezen causaal (mechanisch) verbonden zijn. Zo bezien zijn zowel de motivaties van mensen als hun drijfveren en vormen van bevrediging in wezen materialistisch. Als zich hierbij kenmerken als integriteit, altruïsme, menselijke solidariteit, verantwoordelijkheid ten opzichte van anderen en toekomstige generaties voordoen, dan zijn deze gewoon een kwestie van persoonlijke eigenaardigheid. Dat de voornaamste drijfveer van iemand of van een bedrijf eigenbelang is; dat geen enkele aandacht besteed hoeft te worden aan anderen (andere radertjes in de machine)

en aan de natuur (inerte materie, die uitgebuit mag worden), zijn houdingen die samengaan met deze algemene opvatting van de werkelijkheid.

Maar zoals we zagen heeft de fysica het mechanicistische model van de werkelijkheid verlaten. Als dit zo is, dan moeten andere disciplines op hun tellen passen. Zo staat ook de economie voor de noodzaak tot heroriëntatie, net als de politicologie en de sociologie. Zij moeten hun waarden herzien en hun methodieken aanpassen. Want, zoals andersdenkenden naar voren hebben gebracht, mechanicistische en lineaire methoden zijn volledig ongeschikt om het huidige dynamische wereldsysteem te beschrijven, dat tal van elkaar wederzijds beïnvloedende, vaak gelijktijdig optredende politieke en socio-economische factoren omvat. De futuriste Hazel Henderson heeft de situatie als volgt beschreven: de complexiteit en onderlinge afhankelijkheid van gevorderde industriële samenlevingen, hun schaalgrootte en mate van centralisatie, en de onvoorziene neveneffecten van de technologie die ze hebben toegepast zijn onmodelleerbaar en daardoor onhanteerbaar geworden.

Specialisten uit verschillende verwante disciplines leveren nu hun bijdrage aan het opnieuw doordenken van het gehele politieke en sociaal-economische domein – een opgave die noodzakelijk is geworden door de acute dilemma's die we onder ogen moeten zien. In dit proces wordt de economie in een ruimer perspectief geplaatst, zodat zij in de toekomst niet langer de enige of zelfs maar de belangrijkste bron van wijsheid vormt bij het ontwikkelen van beleid. Nog afgezien van de tekortkomingen van de huidige conventionele economie, kan het maatschappelijk welzijn nauwelijks door één enkele discipline begrepen worden. We moeten de politieke economie veeleer bestuderen in zijn complete samenhang, met inbegrip van de natuurlijke omgeving. Een holistische benadering neemt in feite vorm aan, door de inbreng van politicologie, biologie, systeem-analyse, futurisme, sociologie, fysica, technische wetenschappen, antropologie, ecologie, psychologie en holistische filosofie zelf, waarbij de laatste te maken hebben met de bewustzijnstoestand zowel van individuen als van de

samenleving als geheel. Tussen twee haakjes, deze benadering zal natuurlijk putten uit de respectievelijke inzichten en ideeën van vele van de vooraanstaande denkers die in dit boek besproken worden, van David Bohm tot Ilya Prigogine, van Erich Jantsch tot Ken Wilber.

In de nu klassieke kritiek op de economie *Small is Beautiful*, van E.F. Schumacher, die voor het eerst in 1973 gepubliceerd werd, werden de uitgangspunten van de westerse industrie en economie in twijfel getrokken, helemaal tot op hun psychologische en metafysische grondslagen. (Schumacher is de auteur wiens *A Guide for the Perplexed* in hoofdstuk 1 vermeld werd.)

Schumacher betreurde dat het enige criterium van de economie was of iets geld oplevert voor degene die iets onderneemt of niet, wat betekent dat zelfs eenvoudige, niet-economische waarden als schoonheid, gezondheid en hygiëne niet kunnen voortbestaan, tenzij ze “economisch” genoemd worden. De ongewenste gevolgen van het streven naar winst zijn nu meer dan ooit duidelijk. De markt in de Verenigde Staten biedt bijvoorbeeld een geweldige keuze in telefoon-toestellen maar een groot tekort aan goedkope huisvesting. Het commerciële denken is overal doorgevoerd. Volgens een bepaalde school in de economie (die van Chicago) is het streven naar winst evengoed van toepassing op de studie van huwelijk en echtscheiding als op de auto-industrie en het inflatiepeil. Dat zou de economie uitbreiden tot de traditionele domeinen van sociologie, politicologie, criminologie, antropologie en wetgeving, en wie weet tot wat nog meer.⁹⁷

Schumacher zag het als een heilloze zaak dat we zulke onvervangbare natuurlijke hulpbronnen die de mens niet gemaakt heeft maar slechts heeft aangetroffen, alleen maar als inkomstenbronnen opvatten. In de voorafgaande vijfentwintig jaar hadden de veranderingen in zowel de kwantiteit als de kwaliteit van de industriële processen voor een geheel nieuwe situatie gezorgd – die niet het gevolg is van mislukkingen maar van wat men zag als de grootste successen. Dit gebeurde zo plotseling dat men nauwelijks in de gaten had dat

De eerste economen veroordeelden de status quo.... Zij bekritiseerden de middeleeuwse economische instituties die door de opkomende natie-staten van Europa waren overgenomen. De middeleeuwen hadden een sterk wantrouwen nagelaten tegen individuele ondernemingen en particuliere financiële winst.... De dominante sociale klasse... was een veranderende mix van landadel, koningshuizen, militaire leiders en kerk-functionarissen.... Maar de middeleeuwse economische instituties waren aan het instorten. De wereldwijde handel werd steeds belangrijker.... Kooplieden en handwerkslieden werden steeds voorname, ondanks het verzet van de traditionele heersende klassen.... Adam Smith was een moraalfilosoof en theoloog die een uiteenzetting gaf van de tegen-intuïtieve en sociaal opruimende notie dat het ongehinderd najagen van persoonlijk gewin zou resulteren in een veel grotere *sociale* winst dan de regulatie van individuele economische activiteit.... [Economen] begonnen als critici, niet als pleitbezorgers.... Maar met het verstrijken van de tijd en de opkomst van de zakelijke leiders als de dominante klasse, heeft de 'bedrijfseconomie' haar kritische missie grotendeels verlaten voor een grotendeels apologetische verdediging van het nieuwe kapitalistische stelsel. Het resultaat daarvan is de nauwe band tussen de economie en de commerciële markten, ondernemingen, dollar-inkomens en winsten geweest.

Thomas Michael Power¹²⁵

Een crisis op het gebied van het management is nu in de meeste samenlevingen zichtbaar. Ernstige twijfels worden geuit, zelfs uit conservatieve hoek, over het vermogen van bestaande autoriteiten en instituties om om te gaan met de spanningen die zichtbaar zijn in de belangrijkste structuren die de moderne wereld vormgeven.

R.B.J. Walker¹⁶⁵

de samenleving "in hoog tempo een bepaald onvervangbaar kapitaalgoed aan het opgebruiken was, namelijk de 'tolerantiegrenzen' waarin de natuur altijd welwillend had voorzien" en bovendien "reeds de industriële mens zelf aan het aantas-

ten waren.... Steeds grotere machines, die een steeds grotere concentratie van economische macht betekenen en een steeds grotere mate van geweld uitoefenen ten aanzien van de omgeving, betekenen nog geen vooruitgang: zij zijn een ontkenning van wijsheid. Wijsheid vraagt om een nieuwe oriëntatie van wetenschap en technologie in de richting van het organische, het vriendelijke, het geweldloze, het elegante en het mooie. Vrede is, zoals vaak is gezegd, ondeelbaar – hoe kan dan vrede worden gebouwd op een fundering van roekeloze wetenschap en gewelddadige technologie?”¹⁴⁰

Schumacher was van mening dat de maatschappij een totaal andere kant op moest gaan, een nieuwe levensstijl moest ontwikkelen, met nieuwe produktiemethoden en een ander consumptiepatroon, met inbegrip van biologisch verantwoorde land- en tuinbouwmethoden. Hij was voor het ontwikkelen van kleinschalige of betrekkelijk geweldloze vormen van technologie – “technologie met een menselijk gezicht” – zodat mensen van hun werk zouden genieten in plaats van alleen maar voor het geld te werken. En hij was voor het ontwikkelen van nieuwe vormen van organisatie en eigendom.

Een belangrijke invloed op Schumacher werd gevormd door het denken en leven van Mohandas K. Gandhi, die velen zien als de vader van de Indiase natie, maar die sommigen meer in het algemeen beschouwen als de vader van het idee van menswaardige economische ontwikkeling. Gandhi zelf onderging de invloed van John Ruskins boek *Unto This Last* uit 1866, waarin deze Britse humanist de politieke economie van zijn land bekritiseerde.⁹⁷ Schumacher stond een menswaardige economie voor. Zijn gedachten zou je decentralistisch, organicistisch en holistisch kunnen noemen.

Maar ondertussen prediken de meeste economen het naja-gen van economische groei *zonder meer* als het wondermiddel voor alle economische kwalen. Meer in het bijzonder stellen ze, zoals Hazel Henderson het uitdrukt, het ene moment voor dat we meer sparen, en het volgende moment dat we meer uitgeven en consumeren, in een “zwalkende, tegenstrijdige beweging” van maatregelen die voorgesteld worden in een wanho-

pige poging om een onbeheersbare economie te beheersen, meestal ervan uitgaande dat groei goed is, en meer groei beter. Ze vragen zich niet af: groei waarvan? En voor wie? En tegen welke kosten voor het fysieke en sociale milieu? En meer in het bijzonder voor de bronnen die niet vernieuwd kunnen worden? En voor de toekomstige generaties? Het conventionele economische gereedschap is niet uitgerust voor dergelijke onderscheidingen, ondanks de vele gezaghebbende studies die overtuigend hebben aangetoond dat groei-zonder-onderscheid rampzalig is.

Het is ongelofelijk genoeg gebruikelijk om uit de balansrekeningen de kosten van de industriële productie voor de samenleving en de natuurlijke omgeving weg te laten;* deze kosten omvatten, om Hazel Hendersons onthullende lijst aan te halen: “pogingen om anarchistische economische activiteiten en tegenstrijdige technologische toepassingen te coördineren; om de rommel op te ruimen die door massaproductie en -consumptie is achtergelaten; om de sociale problemen te verhelpen en te zorgen voor zwervers, verslaafden, arbeidsongeschikten en andere sociale slachtoffers; om te bemiddelen in conflictsituaties en steeds grotere veiligheidsmachten op de been te houden tegen diefstal en midaad; om de lucht schoon te houden en het water drinkbaar.”⁸⁶

Het Bruto Nationaal Produkt (BNP) is de economische standaardindex voor vooruitgang. Maar in feite vertegenwoordigt dit in geld uitgedrukte deel van de economie minder dan 40% van de totale productieve economie; de overige 60% bestaat uit het totale ondersteunende systeem van het milieu alsook uit het onbetaalde werk dat mensen doen zonder geldelijke beloning – zoals het grootbrengen van kinderen, de zorg voor zieke familieleden en vrienden en het vrijwilligerswerk in het algemeen. Die 60% maakt in feite de 40% die aangeduid wordt als het BNP mogelijk. Ironisch genoeg wordt deze grote

---

*Het BNP kan toenemen door produktiemethoden die leiden tot de vernieling van het milieu en sociale kosten. Deze kosten worden niet afgetrokken, maar *opgeteld* bij het BNP! (Ekins, *The Living Economy*).⁴²

Kapitalisme en economie maken van gierigheid en ambitie een deugd, zowel in het individu als in de samenleving.... De markt respecteert slechts de *bottom line*, de netto handelswaarde die verkregen kan worden. Als de commerciële opbrengst van een activiteit de commerciële kosten overtreft, zal er een sterke, vrijwel onweerstaanbare druk worden uitgeoefend op iemand om zich erin te begeven. Wat de activiteit ook is, deze zal gezien worden als een manifestatie van de ondernemingsgeest.... Zelfs als het produkt... smakeloos of weezinwekkend is, zal men de motivatie voor de produktie ervan kunnen begrijpen en accepteren. Daardoor worden ecologische rampen die honderdduizenden doden kosten niet gezien als misdaden of tekenen van moreel verval; ze maken eenvoudig deel uit van de kosten van het zaken doen.

Thomas Michael Power¹²⁵

[Gandhi] voorzag, zodra de Britten het land verlaten zouden hebben, een verdergaande sociale en economische 'revolutie', een herstructurering van de koloniale economie die de nadruk zou leggen op zelfstandige en gelijkwaardige dorpseconomieën op het platteland. In tegenstelling tot Marx en Lenin, moest revolutie geweldloos zijn. Het doel ervan was de sociale relaties te veranderen. Werk, zowel in de landbouw als de industrie, moest gebracht worden naar de werkloze massa's op het platteland. Het was de functie van machines mensen te dienen, niet te vervangen.... [Hij schreef,] 'Momenteel helpt de machine een kleine minderheid om te leven van de uitbuiting van de massa's.'... [Gandhi's] opvolgers stelden de hervormingsplannen eerst uit om ze vervolgens helemaal af te blazen. De ongelijkheid nam toe, landhervormingen en onderwijsherzieningen vonden nooit plaats, en het merendeel van de plattelandsbevolking is arm gebleven.

Mark A. Lutz & Kenneth Lux⁹⁷

en onmisbare component, die bekend staat als de informele economie, niet door economen bestudeerd maar door een hele groep andere sociale disciplines.^{72, 73, 134}

Er bestaat een opvallend verschil tussen de twee vormen van economie: de marktgerichte en de informele. Terwijl de conventionele of formele economie winstmaximalisatie als doel heeft, geeft de informele economie prioriteit aan de gevolgen voor de mens – aan de behoeften van de producenten, de consumenten en de plaatselijke gemeenschap. “Een coöperatief bedrijf zal eerder zijn winst opgeven dan bijvoorbeeld de helft van zijn leden op straat zetten – zijn doel is niet de winst zo groot mogelijk te maken, maar produktief werk te verschaffen voor zijn leden en nuttige produkten of diensten voor de gemeenschap. Of neem een overheidslichaam dat met gemak 20% winst zou kunnen maken door te investeren in de [stedelijke] onroerend goed-markt. Maar het zal altijd kiezen voor een winst van 10 of 5 procent, of minder, als het door dat te doen bijvoorbeeld plaatselijke jongeren werk kan verschaffen.”¹³⁴

In tegenstelling tot een dergelijke wederzijdse bezorgdheid staat de formele economie voor simplistische onderscheidingen tussen openbaar en privé, economisch en sociaal, produktie en consumptie, en werk en vrije tijd. Zulke onderscheidingen staan ons inzicht in hoe we feitelijk leven en hoe we zouden willen leven in de weg.¹³⁴

Behalve de eerder vermelde tekortkomingen is er nog een reden waarom het BNP een slechte index is: geld is niet de juiste graadmeter voor de feitelijke produktie en consumptie en uitwisseling van feitelijke goederen en diensten, vanwege het feit dat geldvoorraden door regeringen gemanipuleerd worden en ook door de snelle verspreiding van “steeds weer nieuwe vormen van bezit en handelsmethoden.” Deze laatste zin komt uit een artikel van Henderson en een andere futurist, Robert Theobald, die verder stellen:

Tegenwoordig is het wereldwijde financiële stelsel gebaseerd op dit onwerkelijke systeem, dat wezenlijk instabiel is geworden en dat steeds minder gelijkenis vertoont met enige werkelijke maatschappij of natuurlijke hulpbron ter wereld (*The Futurist*, maart/april 1988).

Ten derde vertelt het BNP ons niets over de gezondheid van de mensen en over de kwaliteit van het onderwijs en het milieu.

We moeten wel beseffen dat tegenstanders van de conventionele economie niet tegen commercie of tegen de markt zijn. Ze zien in dat het commerciële marktmechanisme “bevorderlijk is voor een bepaald en waardevol type economische vrijheid. Het kweekt een discipline die efficiency aanmoedigt en verspilling tegengaat. Het is een ingenieuze verzamelaar en verspreider van informatie.”¹²⁵ Het nut van de markt wordt bevestigd door het feit dat sommige centraal geleide landen, met name de voormalige Sovjet-Unie, deze nu geleidelijk opnieuw invoeren – wat betreft prijzen, handel, arbeid en kapitaal, en zelfs wat betreft het idee van concurrentie.

Hoewel de markt een waardevol middel kan zijn ten dienste van menselijke behoeften, wordt zij een vorm van onderdrukking als ze geheel beheerst wordt door grootschalige ondernemingen. Zoals de econoom J.K. Galbraith heeft aangetoond is dit haar belangrijkste kenmerk in de zogenaamde vrije-markteconomieën. Het geld heeft het in de markt, die doof is voor zelfs de meest wezenlijke behoeften van hen die geen geld bezitten, voor het zeggen.

Tegenstanders hiervan willen een evenwichtiger manier van omgang met het marktmechanisme. Thomas Michael Power wijst er bijvoorbeeld op dat we, als we de beperkte rol die de commerciële sector nu speelt begrijpen en het belang erkennen van goederen, diensten en hulpbronnen die buiten de wereld van de handel tot ontwikkeling zijn gebracht, de totale economie op een evenwichtige wijze kunnen beschouwen en kunnen bepalen waar we de grenslijn trekken ter beperking van commerciële activiteit. “Op het moment versluiert de ideologie van de markt een groot deel van de economie of wordt deze als van secundair belang geacht. Dat ideologische vooroordeel berokkent schade aan ons economisch welzijn door onze zoektocht naar kwaliteit te beperken en te frustreren.”¹²⁵

'Aan de vruchten zult gij ze kennen'

Het grootste deel van de wereldconsumptie vindt plaats in de rijke landen, die maar een vijfde van de wereldbevolking vormen, maar tweederde van de wereldconsumptie voor hun rekening nemen. De consumptie wordt gestimuleerd doordat het systeem het afdanken van produkten aanmoedigt, wat op zijn beurt weer door de groei-ethiek wordt gevraagd. Dit feit en de problemen die veroorzaakt worden door het afvalprobleem van de rijke landen vormen de belangrijkste (maar niet de enige) oorzaken van de verslechtering van het milieu en de wereldwijde uitputting van de hulpbronnen.⁴²

Er bestaat tegenwoordig een enorme kloof tussen de *haves* en de *have-nots* van de wereld, een kloof die steeds groter wordt, zowel binnen de rijkste landen van de wereld als tussen de rijke en de arme landen. In de Verenigde Staten bijvoorbeeld is het aantal miljardairs en het aantal daklozen exponentieel gegroeid. In 1983 leefde bijna de helft van de wereldbevolking in landen met een BNP *per hoofd* van \$400 of minder, terwijl een zesde daarvan in landen woonden met een BNP *per hoofd* van meer dan \$5.500 (*World Bank Atlas*, 1986).

Er lijden op dit moment meer mensen honger dan ooit tevoren, en hun aantal groeit. Wat ook toeneemt is het aantal mensen dat in achterbuurten of sloppenwijken woont, zonder toegang tot schoon water en sanitaire voorzieningen, en daardoor vatbaar is voor ziekten (het rapport van de Brundlant-commissie, *Our Common Future*, 1987).

Men schat dat in 1980 ongeveer 730 miljoen mensen in 87 arme landen onvoldoende voedsel kregen dat nodig is voor een actief werkzaam leven. Van hen ontbeerden 340 miljoen mensen de minimale voedselhoeveelheid die nodig is om ernstige gezondheidsrisico's en vertraagde groei bij kinderen te voorkomen (Wereldbank, *Poverty and Hunger*, 1986).

Volgens dezelfde studie woont ongeveer tweederde van de ondervoeden in Zuid-Azië en een vijfde in de zuidelijke Sahara.

De Derde Wereld*

De meerderheid van de bevolking van de arme landen van de wereld leeft op het platteland. Een belangrijke oorzaak van diepe armoede is landloosheid, of het ontbreken van toegang tot land door eigendom of verhuur. De verhouding bevolking/hulpbronnen verslechtert al enige tijd, door de snelle bevolkingsgroei in arme landen, maar de landloosheid op het platteland wordt nog verergerd door de concentratie van landeigendom in de handen van enkelen.

“In Latijns Amerika, het meest extreme geval,” zegt Lester R. Brown, president van het Worldwatch Institute (Washington D.C.), in het *State of the World*-rapport voor 1987 van dat instituut, “is het niet ongebruikelijk dat 5% van de bevolking viervijfde van de landbouwgrond bezit.” In Azië hebben de landen Bangladesh, India en Pakistan samen nu 30 miljoen landloze plattelandsgezinnen. Bovendien zijn 22% van de landerijen kleiner dan 0.4 hectare, wat niet genoeg is om een gezin te onderhouden, zelfs niet bij intensief gebruik. Wat Afrika betreft is landloosheid een betrekkelijk nieuw fenomeen, maar wel een groeiend verschijnsel.

Een uiterst ongelijk patroon van pacht komt ook voor in Midden-Amerika. De Amerikaanse afdeling van Oxfam, een non-profit ontwikkelingsorganisatie die actief is in vele landen van de Derde Wereld, stelt in *A Special report* (herfst 1985): “Het pachten van land werd pas aan het eind van de negentiende eeuw een belangrijke kwestie, toen het gemeen-

---

*De ‘Derde Wereld’ is een van de drie grote categorieën van landen van dit moment, de andere twee zijn respectievelijk de industriële markt-landen en de centraal geleide economieën. Andere termen die gebruikt worden voor de Derde Wereld zijn ‘minder ontwikkelde landen,’ ‘ontwikkelingslanden,’ en ‘het Zuiden’. Met uitzondering van de rijke, olie exporterende landen hebben Derde-Wereldlanden een laag inkomen per hoofd van de bevolking vergeleken met de rest van de wereld, hoewel ze sterk variëren in inkomen, omvang, hulpbronnen, en het niveau van industrialisatie. De meeste zijn voormalige kolonies – landen die hun onafhankelijkheid vlak na de Tweede Wereldoorlog verworven hebben.

schappelijke bezit van land van de Indianen in vele gebieden werd afgeschapt om plaats te maken voor koffieteelt, en Indianen gedwongen werden om een gedeelte van het jaar op de koffieplantages te werken. Zo ontstond een patroon dat tot in de twintigste eeuw voortduurde: vruchtbare, voedsel producerende stukken land werden in bezit genomen voor de productie van gewassen als suikerriet, katoen, bananen en vlees, bestemd voor de export naar de Verenigde Staten en Europa. Dit zijn vandaag de dag, samen met koffie, de belangrijkste exportproducten van Midden-Amerika; en daarmee is de productie van voedsel voor eigen gebruik de laatste jaren ernstig afgenomen." Het rapport wijst er verder op dat de enorme sociale ongelijkheid en de veel voorkomende honger en ziekte die de meerderheid van de Middenamerikanen, de arme plattelandsbewoners, plagen, voor een groot deel de chronische onrust in dat deel van de wereld verklaren.

De minister van landbouw Lerotholi van Lesotho, een klein Afrikaans land, bracht de huidige wereldsituatie onder woorden toen hij tijdens de Agrarian Reform Conference in Rome stelde:

De wereld bevindt zich in de stevige greep van het elitarisme.... Het kan niet de taak van de wereldbureaucratie en het elitarisme alleen zijn de landbouwsamenlevingen van de wereld om te vormen tenzij de plattelandsbevolking zelf vertegenwoordigd wordt.⁵⁷

De extreme ongelijkheid en de uitbuiting en marginalisatie van de zwakkeren door de machtige elementen van de samenleving liggen ten grondslag aan veel van de conflicten die tegenwoordig in de Derde Wereld woeden. Op veel plaatsen is men terechtgekomen in een toestand van armoede en hulpeloosheid, een geheel nieuwe situatie voor de plattelandsbevolking die zich altijd heeft kunnen redden. Het is een belediging te denken dat ze hun toestand aan zichzelf te wijten hebben.

Het is duidelijk dat deze gang van zaken niet alleen voor

We zien dat vanaf de zeventiger jaren tot tenminste het midden van de tachtiger jaren het inkomen van de leden van de middenklasse van onze [Amerikaanse] samenleving is gedaald, en dat de armsten daarvan nog verder in inkomen achteruit zijn gegaan.... Deze veranderingen weerspiegelen een groeiende kloof tussen rijk en arm.... In 1982 bezat de rijkste 1% van de Amerikaanse gezinnen 27% van alle rijkdom. Vijf jaar later was dit toegenomen tot 36% van de rijkdom.... In 1984 kreeg de rijkste 40% van de Amerikaanse gezinnen 67% van het inkomen, en de armste 40% kreeg 15.7% van het inkomen, wat het laagste percentage was sinds 1947.

Mark A. Lutz & Kenneth Lux⁹⁷

Meer mensen lijden vandaag de dag aan honger, ondervoeding en ziekte [zo rond 1980] dan aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, zowel numeriek als in percentage van de wereldbevolking.... Met een toename van de bevolking die meer dan de helft van de economische winst sinds 1960 opneemt, met een concentratie van macht en rijkdom die zich hoger en hoger op de sociale pyramide nestelt, met binnenlandse en buitenlandse vormen van beleid die zich onttrekken aan een beschrijving waar zakelijke winst eindigt en sociale verantwoordelijkheid begint, en met maar een fractie van enorme BNP's (het leeuwedeel gaat naar defensiebudgetten) dat besteed wordt aan de leniging van menselijke behoeften, wordt de kloof tussen de *haves* en de *have-nots* wijder en wijder, zowel nationaal als internationaal. Er zijn meer kinderen zonder scholen die ze kunnen bezoeken, meer volwassen analfabeten, meer zieke mensen zonder voldoende medische zorg, meer werklozen, meer mensen die niet in staat zijn in de meest fundamentele levensbehoeften te voorzien.

Burns H. Weston⁴⁷

de armen zelf desastreus is maar ook voor iedereen op deze aarde. Door een wereld te scheppen die in toenemende mate in twee kampen verdeeld is, komt de vernietiging van onszelf steeds dichterbij. Het alternatief is een transformatie van

bewustzijn die zowel de eenheid als de pluraliteit erkent van de wereld waarin we leven.

Technische en financiële hulp aan ontwikkelingslanden

In de vroege vijftiger jaren, toen het historische dekolonisatieproces een aanvang nam, ontstond binnen de jonge Verenigde Naties de voorziening van de economische en technische bijstand door de geïndustrialiseerde landen aan de landen die pas onafhankelijk geworden waren. Deze ontwikkeling werd evenzeer ingegeven door eigenbelang als door altruïsme, want de geïndustrialiseerde landen bleven behoefte houden aan primaire goederen en grondstoffen die ze uit de voormalige koloniale landen hadden gehaald. Ze zagen ook de noodzaak in deze landen markten te openen voor hun eigen exportproducten.

De invoering van technische en financiële bijstand aan de jonge naties, op bilaterale en multilaterale basis,* deed een nieuwe discipline ontstaan: de ontwikkelingseconomie. De laatste jaren zijn de uitgangspunten, begrippen en beleidsvoorschriften van de ontwikkelingseconomie onderworpen aan zelfkritiek en herziening, nu we op deze periode kunnen terugkijken.** De beleidsaanpassingen vinden echter hoofdzakelijk plaats in de gebruikte retoriek. De officiële donoren en organisaties vormen nog steeds een afspiegeling van de parameters

---

*Bijvoorbeeld door middel van de International Bank for Reconstruction and Development, die bekend staat als de IBDR of de Wereldbank, die toentertijd ontstond als een van de gespecialiseerde afdelingen van de Verenigde Naties. Deze wordt gefinancierd door westerse landen. De landen van het Warschau-pact hebben tot op heden niet deelgenomen aan de financiering ervan.

**Voor een interessante en leesbare bundel essays geschreven door eminente pioniers op het gebied van ontwikkeling, zie de Wereldbank-publicatie *Pioneers in Development*.¹⁰¹

van het systeem waaraan zij hun bestaan hebben te danken.*

Het is een sinds lang erkend gegeven dat de minder ontwikkelde landen sterk in het nadeel zijn ten opzichte van de geïndustrialiseerde wereld. Hun export bestaat voor het grootste deel uit grondstoffen in de vorm van landbouw- en mijnbouwproducten en (sinds enige tijd) halffabrikaten, zoals elektronica-onderdelen. Deze worden verhandeld tegen westerse technologie, machines, voedsel en afgewerkte producten. De handelsnormen zijn nadelig voor de ontwikkelingslanden vanwege het lage peil van de lonen en het feit dat de prijzen minder door vraag en aanbod worden bepaald dan door hun betrekkelijk zwakke politieke en economische positie ten opzichte van de geïndustrialiseerde landen. Bovendien heeft een verdergaande industrialisatie de ongelijkheden niet verholpen. De theorie is altijd geweest dat door industrialisatie rijkdom zou "doordruppelen" naar de massa's, maar in feite zijn de ongelijkheden alleen maar toegenomen.

In een strijdbaar essay getiteld "Zouden we internationale betrekkingen kunnen bestuderen alsof mensen er wat toe deden?" stelt Roy Preiswerk, een hoogleraar internationale betrekkingen, dat de groeiselheid van de ongelijkheid soms gelijke tred houdt met de groeiselheid van het BNP, en hij merkt snedig op: "Studenten van de internationale betrekkingen moeten zich bezig houden met de toenemende interne ongelijkheden [in de minder ontwikkelde landen], omdat deze vrijwel zeker gedeeltelijk veroorzaakt worden door de aard van de externe relaties van de betreffende landen. Veel recente studies over afhankelijkheid, centrum/periferie-relaties, structureel geweld en imperialisme verschaffen ons conceptuele kaders voor meer onderzoek in deze richting."⁴⁷

Het wordt nu erkend dat de introductie van grootschalige industriële projecten in arme landen geen onverdeelde zegen is geweest. De kapitaal-intensiteit van dergelijke projecten

---

*Een uitstekende analyse van de aard van technische hulp en de tekortkomingen daarvan in relatie tot een waarlijk humane ontwikkeling is te vinden in *Development by People* van Guy Gran.⁵⁷

ging vaak de capaciteiten ten aanzien van kapitaal en arbeid van het betreffende land te boven, en heeft in vele gevallen ernstige gevolgen gehad. "Deze modellen," schrijft Hazel Henderson, "[hebben geleid tot] catastrofale verstedelijking, onaanvaardbaar verkwistende produktiemethoden, dure gecentraliseerde technologieën waar enorme bureaucratieën voor nodig zijn, onbereikbare niveaus van specialisatie, technologische afhankelijkheid, het verlies van zelfvoorzienendheid op het gebied van voedsel, en de versterking van de eigen cultuur van deze landen."⁷³

De ontwikkelings econoom en Nobelprijswinnaar Jan Tinbergen heeft opgemerkt dat de ontwikkelingsstrategie voor onderontwikkelde landen een intensief leerproces heeft gevormd voor alle betrokkenen. Hij is een voorstander van minder nadruk op de creatie en overdracht van fysiek kapitaal en meer op onderwijs; minder nadruk op buitenlandse, kapitaal-intensieve technologieën en meer op geschikte, of aangepaste, minder kapitaalintensieve technologieën, wat in veel gevallen een verschuiving van grote naar kleinere projecten nodig maakt; en een verschuiving van het scheppen van werkgelegenheid in de grote steden naar de schepping van werkgelegenheid in dorpen en kleine steden. Bovendien zou hij minder de nadruk willen leggen op externe beleidsvormen (tussen regeringen), ten gunste van meer interne beleidsvormen, "en wat hiermee samenhangt, [een verschuiving] van paternalisme naar onafhankelijkheid."¹⁰¹

De voormalige rector van de Universiteit van de Verenigde Naties in Tokyo, dr. Soedjatmoko, stelde dat de Derde Wereld zich, om onafhankelijkheid en meer zelfstandigheid te bereiken, minder moet richten op grote tractoren en meer op twee- of driewielige werktuigen, minder op auto's en meer op brommers en fietsen, minder op kerncentrales en meer op eenvoudige zonnepanelen.²² Maar de econoom en Nobelprijswinnaar Theodore Schulz heeft benadrukt dat het investeren in mensen veel belangrijker is dan het investeren in machines.²¹

De onlangs overleden econoom/socioloog Gunnar Myrdal schreef dat, hoewel hun geschiedenissen sterk van elkaar kun-

nen verschillen, de ontwikkelingslanden alle één grote tekortkoming gemeenschappelijk hebben: ze hebben niet de institutionele hervormingen uitgevoerd die noodzakelijk zijn om het consumptiepeil van de armen te verhogen en daardoor hun produktiviteit. Landhervormingen zijn dringend noodzakelijk, en het probleem van de consumptie moet onder ogen worden gezien. Andere maatregelen zijn evenzeer gewenst, zoals geboortebeperving en hervormingen op het gebied van gezondheid en onderwijs. Myrdal bekritiseerde ook de geïndustrialiseerde landen voor hun behandeling van de Derde Wereld, vooral op het terrein van de handel en van hulpacties.

De regeringen van de Derde Wereld pleiten in het algemeen voor meer overdracht van kapitaal en technologie, een toename van de handel en een bevestiging van de nationale soevereiniteit, hetgeen allemaal is vastgelegd in de resolutie van de Nieuwe Internationale Economische Orde (NIEO), die in mei 1974 tijdens een speciale zitting van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties werd aangenomen. De NIEO is geprezen als een prestatie die te danken is aan de collectieve onafhankelijkheid van de Derde Wereld. "Deze term is misleidend," zegt Preiswerk. "Wat in werkelijkheid bedoeld wordt is de toename in onderhandelingsmacht door de solidariteit van de Derde Wereldlanden. Onafhankelijkheid heeft een diepere betekenis: je op je eigen kracht verlaten op een lokaal niveau als dat mogelijk is en de inbreng van het nationale, regionale of mondiale niveau alleen gebruiken als de plaatselijke bronnen of kennis ontbreken. Plaatselijke onafhankelijkheid moet door nationale regeringen worden gerespecteerd, of in ieder geval worden getolereerd. Maar als de vertegenwoordigers van deze regeringen gezamenlijk vragen om meer buitenlandse inbreng, dan is dit iets wat tegen onafhankelijkheid inwerkt, niet een uitdrukking daarvan. Studies naar de haalbaarheid van onafhankelijkheid als een ontwikkelingsstrategie, of als een nieuwe definitie van ontwikkeling, moeten een centrale plaats innemen in het onderzoek van de internationale betrekkingen."⁴⁷

Volgens de sociologe Elise Boulding is de economie slechts

één dimensie van de Nieuwe Internationale Economische Orde. De leden daarvan zijn evenzeer geïnteresseerd in een gesprek met de ontwikkelde landen over hun waarden, tradities, en levensstijlen die door dezen tot nu toe als “achterlijk” zijn afgedaan.¹⁷

Boulding is van mening dat de Derde Wereld niet minder vrij is van de problemen van corruptie en hebzucht dan de meer geïndustrialiseerde landen, omdat ze “vaak instemmen met regelingen die hun eigen elites bevoordelen ten koste van de algemene bevolking. Als regeringen van het Zuiden spreken over de wens tot ontwikkeling als gelijken, dan hoeft dat nog niet een gelijke ontwikkeling binnen hun eigen samenlevingen te betekenen. Idealisme en zelfzuchtig gedrag strijden zowel in het Zuiden als in het Noorden met elkaar.”¹⁷

De consensus van deze specialisten is dat de armste landen noch nu, noch in de voorzienbare toekomst in staat zullen zijn vooruitgang te boeken in de richting van onafhankelijkheid zonder enige steun van buitenaf, en dat, wat net zo belangrijk is, de hulp aangepast moet zijn met betrekking tot de gebruikte methoden (de eenvoudigste en minst kostbare), de doelgroep (de armsten der armen) en aandachtspunten (voedselproductie, sanitaire voorzieningen, watervoorziening, gezondheid en onderwijs).

Our Common Future, het rapport van de World Commission on Environment and Development uit 1987, dat bekend staat als het rapport van de Brundtland-commissie, onderstreept dat hulp van buitenaf aan de arme landen van groot belang is. Het wijst er bovendien op dat de vermindering van armoede op zichzelf een voorwaarde is voor een ecologisch gezonde ontwikkeling, en dat de overdracht van middelen van de rijken naar de armen een voorwaarde is voor de uitroeijing van armoede. Het is alarmerend dat, als gevolg van de terugbetaling van schulden van de Derde Wereld, er een omgekeerde stroom van gelden bestaat van de ontwikkelingslanden naar de ontwikkelde landen.

En tenslotte, wat Afrika in het bijzonder betreft, wijst een rapport van de Independent Commission on International

Humanitarian Issues, *Famine: A Man-Made Disaster?*, er ook op dat het ware antwoord voor de problemen van Afrika bestaat uit economische en sociale ontwikkeling op de lange termijn, die Afrika in staat zal stellen onafhankelijk te worden. Het bepleit grootschalige hulp, met name aan kleine boeren.

Het is duidelijk dat beide tegenwoordig dominante economische stelsels, dat wil zeggen het kapitalistische en het socialistische, bijdragen aan de massale armoede die in de Derde Wereld voorkomt. Zoals Guy Gran, een internationale ontwikkelingsadviseur en adjunct-faculteitslid van de Amerikaanse Universiteit van Washington, in zijn boek *Development by People* uitlegt, leggen de massa's het onvermijdelijk af in een kapitalistische cultuur "die de ongelimiteerde vergaring van rijkdom door een individu legitimeert, aanmoedigt en zelfs verheerlijkt.... Vergelijkbare gevolgen treden op in een zogenaamde socialistische cultuur die de ongelimiteerde verwerving van macht door de staat legitimeert, aanmoedigt en verheerlijkt."⁵⁷ Gran ontdekte dat er een verbond is op plaatselijk niveau tussen landeigenaren, kooplieden, geldschietters en notabelen, die op hun beurt samenwerken met regionale en nationale elites om hun macht en privileges te behouden, terwijl er bovendien een drievoudig verbond bestaat tussen het nationale kapitaal, de staat en het internationale kapitaal. Dit brede verbond stuurt en beheerst op effectieve wijze de ontwikkeling in de meeste landen van de Derde Wereld.*

De oorzaken van de honger

De Wereldbank-studie *Poverty and Hunger* concludeert dat een snelle toename in de voedselproductie niet noodzakelijk resulteert in een vermindering van de wijd verspreide honger, die slechts verlicht kan worden door een herverdeling van

---

*Gran onderzoekt ook het proces waardoor de massa's in de Derde Wereld in staat kunnen worden gesteld of geholpen om lokale mogelijkheden tot ontwikkeling te brengen, onafhankelijk te worden en een stem te verwerpen in de wereld als geheel.

de koopkracht en van hulpbronnen aan hen die ondervoed zijn.

Het rapport stelt verder dat niettegenstaande de dramatische stijging van de opbrengsten van graan en rijst die door de Groene Revolutie teweeg is gebracht,* de beschikbare gegevens suggereren dat ongeveer 730 miljoen mensen in de Derde Wereld honger lijden. De wereld heeft voldoende voedsel; de wereldwijde produktie van voedsel is sneller toegenomen dan de ongekende bevolkingsgroei van de afgelopen veertig jaar. Maar de hongerende massa's hebben geen deel aan deze overvloed door een "tekort aan koopkracht".

Een vergelijkbaar beeld wordt geschetst door Lappé en Collins, die verslag doen van de ironie dat veel van de landen waarin honger geleden wordt meer landbouwgoederen exporteren dan ze importeren.

Terwijl 300 miljoen Indiërs honger lijden, exporteert het land alles van graan tot vlees en breken regeringsfunctionarissen zich het hoofd over de vraag hoe ze het 'surplus' aan graan en rijst kwijt kunnen raken – 24 miljoen ton in 1985, meer dan het dubbele van de jaarlijkse voedselhulp in een gemiddeld jaar van de hele wereld.... Terwijl Brazilië de tweede voedslexporteur van de wereld is geworden (na de Verenigde Staten), hebben 86 miljoen Brazilianen niet genoeg te eten.... Ondanks een groeiende honger werd in de Hoorn van Afrika – Ethiopië, Kenya, Somalië, Soedan, Tanzania en Oeganda – voor ongeveer 1 miljard dollar meer voedsel uitgevoerd dan ingevoerd.... De Sahel-landen van West-Afrika staan bekend om hun steeds terugkerende hongersnoden, maar in de meeste jaren exporteren ze meer landbouwprodukten dan ze importeren.⁸⁷

---

*De Groene Revolutie vond plaats na de invoering in de zestiger jaren van verbeterde variëteiten van graan en rijst die in staat waren tot een veel grotere opbrengst, samen met het gebruik van petrochemische kunstmest, pesticiden en, voor het merendeel, irrigatie.

Land is in toenemende mate benut voor grootschalige handelsgewassen, omdat die de grootste opbrengst bieden aan de producenten, zowel binnenlandse als buitenlandse. Susan George legt uit dat een handelsgewas niet-eetbaar kan zijn, zoals katoen, bloemen, rubber; eetbaar maar zonder voedingswaarde, zoals koffie en thee; of eetbaar en met voedingswaarde – alles van suiker tot banaan tot pinda's, zelfs tot graan. "Wat een handelsgewas is, wordt bepaald door degene die ze eet. *Grof gezegd zijn het vrijwel nooit de mensen die ze produceren* [cursivering toegevoegd].⁵²

Er is bijvoorbeeld het geval van Mexico, dat beschreven wordt door Lappé en Collins. Tweederde van de bevolking van Mexico is chronisch ondervoed.

In Mexico zijn de voornaamste gewassen van de arme boeren maïs en bonen, maar de Groene Revolutie van Mexico heeft zich gericht op graan.... Zelfs werden de arme boeren die graan verbouwden in het noordwesten van Mexico verdrongen door de grote boeren, gesteund door subsidies van de regering en een uitgebreid door de regering opgezet irrigatienetwerk.⁸⁷

Als gevolg van de Groene Revolutie nam de export van fruit en groenten uit noordwest Mexico enorm toe, met hulp van grote investeringen van de regering in irrigatie, en werden de rijkste boeren van het land hierdoor bevoordeeld. Exportinkomsten tijdens de zeventiger jaren schoten omhoog met een factor twaalf, terwijl de hoeveelheid die gebruikt werd om voedsel te importeren zakte van 12 naar 9 procent. En van dat reeds kleine aandeel bestond viervijfde uit luxegoederen – vlees, veevoeder en alcoholische dranken.

Een zelfs nog grotere beperking van de voedselproductie van Mexico trad op als gevolg van de introductie van sorghum, "Mexico's meest succesvolle gewas van na de oorlog." Sorghum, een veevoeder, was in Mexico in 1958 onbekend, maar rond 1980 nam het, als gevolg van de vraag naar vleesprodukten van de bovenste 15% van de Mexicanen (wier koop-

kracht hen in staat stelt de helft van Mexico's voedsel te consumeren), tweemaal zoveel grond in beslag als het graan. Miljoenen Mexicanen zijn te arm om ooit vlees te eten, en zelfs kip en melkprodukten liggen grotendeels buiten hun bereik.* Hetzelfde is het geval in Sri Lanka en in de Filippijnen met betrekking tot de lokale voedselproductie.

De armoede in arme landen wordt nog verergerd door de ongelijke verdeling van land en andere bezittingen. Het verhogen van de levensstandaard is des te moeilijker gezien de snelle bevolkingsgroei. Deze factoren hebben, in combinatie met de groeiende vraag naar het commercieel gebruik van land van goede kwaliteit, veel boeren verdrongen naar land van slechte kwaliteit en hen beroofd van enige hoop om deel te hebben aan de economische opbrengsten van hun land.

Deze factoren hebben ook geleid tot een grotere druk op het milieu. In het verleden vond het kappen van bossen voor het verbouwen van gewassen plaats in een veel lager tempo. Bossen werden de tijd gegeven om te herstellen. Maar de huidige situatie zorgt ervoor dat bossen steeds sneller vernietigd worden, vaak alleen maar om bouwland van slechte kwaliteit op te leveren, dat degenen die het verbouwen niet kan onderhouden (Rapport van de Brundtland-commissie, 1987).

De toenemende ontbossing en overbebouwing zijn op hun beurt een belangrijke oorzaak van het toenemende optreden van natuurrampen zoals droogten en overstromingen. Droogten zijn in de afgelopen twee of drie decennia steeds vaker voorgekomen in Afrika, India en Latijns Amerika, terwijl het aantal overstromingen is toegenomen in heel Azië, delen van Afrika en de Andes-regio van Latijns Amerika.

---

*De auteurs stellen dat meer dan 40 procent van de wereldproductie aan graan gebruikt wordt als veevoeder, en dat slechts een fractie van de voedingsstoffen die aan het vee gevoerd worden ter beschikking van de mens komt.

De oorzakelijke keten in de arme landen*

Honger en ondervoeding, ziekte, slechte sanitaire voorzieningen, hoge kindersterfte, bevolkingsgroei en de verslechtering van het milieu gaan hand in hand.

Ongeveer een kwart van de wereldbevoling heeft geen schoon drinkwater en de middelen om menselijk sanitair afval te verwijderen. Dit is een voorname oorzaak van ziekte en sterfte in de Derde Wereld. De armste landen staan oog in oog met een drastisch verslechterend milieu. *Dit zijn alle met elkaar verband houdende omstandigheden.*

Neem bijvoorbeeld de bevolkingsgroei en de gezondheid van kinderen. Hoe gezonder de kinderen, des te groter de kans dat ze overleven, en des te kleiner de drang om meer kinderen te hebben voor het werk en de oudedagsvoorziening die ze vormen. Hoe minder kinderen een vrouw voortbrengt, des te produktiever ze kan zijn (in de landbouw, haar belangrijkste arbeidsterrein). Een langzamere bevolkingstoename maakt een beter evenwicht mogelijk tussen hulpbronnen en bevolking.

Omgekeerd, waar kinderen in hun groei belemmerd zijn door ondervoeding, zijn hun ouders overbelast en niet in staat voldoende produktief te zijn voor hun onderhoud, laat staan middelen voort te brengen voor onderwijs en ontwikkeling, en voelen ze zich gedwongen meer kinderen te hebben zodat er meer handen voor het werk beschikbaar komen. Bevolkingen nemen toe in omvang en natuurlijke systemen verslechteren. Droogte, ziekte en honger blijven bestaan.

Zodanig is de keten van oorzaken. Het is duidelijk dat slechts een geïntegreerde strategie de ergste armoede kan verhelpen. Het opnieuw beplanten van uitgedroogd land is een voorbeeld van een strategie die tegelijkertijd de drie belangrijkste problemen van droogte, drinkwater en onderwijs aanpakt. Dit zou neerkomen op een investering in mensen.

---

*Gebaseerd op 'Investing in Children' van William U. Chandler, in *The State of the World 1986*.

Het gemeenschappelijke dilemma van de mensheid

In 1983 stelde de Verenigde Naties de World Commission on Environment and Development in en droeg deze op lange-termijnstrategieën voor te stellen om een haalbare ontwikkeling te bereiken tegen het jaar 2000. De World Commission gaf haar eerste rapport uit, *Our Common Future*, in 1987. We hebben al verwezen naar dit belangrijke document, dat bekend staat als het rapport van de Brundtland-commissie.* Hier zijn een paar van zijn bevindingen:

- Armoede vervuult op zichzelf het milieu. Zij die arm zijn en honger lijden zullen vaak hun onmiddellijke omgeving vernielen om te kunnen overleven, door bossen te kappen, hun vee teveel te laten grazen, en marginale stukken land teveel te gebruiken. Zij zullen uiteindelijk naar de overvolle steden trekken.
- Het is van groot belang de ecosystemen waarop de wereld economie berust te ondersteunen. Dit is een voorwaarde voor het bereiken van heilzame internationale economische betrekkingen voor alle betrokkenen.
- In het bijzonder met betrekking tot de relaties tussen de geïndustrialiseerde en de Derde Wereld is het van belang dat de economische partners ervan overtuigd zijn dat de basis van het contact gelijkwaardigheid is – niet ongelijkwaardigheid, of overheersing van de een of andere soort. Voor veel ontwikkelingslanden wordt

---

*Mevrouw Gro Harlem Brundtland van Noorwegen, het toenmalige hoofd van de Labor Party van dat land en nu ook premier van Noorwegen, werd benoemd tot voorzitter van de Commissie en Mansour Khalid, voormalig premier van Soedan, werd benoemd tot vice-voorzitter. Zij benoemden gezamenlijk de overige leden, 22 leden van bijna evenzoveel landen, waaronder 10 uit de Derde Wereld, 4 uit de landen van het Sovjet-blok, en William Ruckleshaus, voormalig hoofd van de Environmental Protection Agency van de Verenigde Staten.

De ontwikkelingslanden staan voor... levensbedreigende... woestijnvorming, ontbossing en vervuiling, en ondergaan de armoede die geassocieerd wordt met de verslechtering van het milieu. De gehele menselijke familie van naties zou lijden onder de verdwijning van de regenwouden in de tropen, het verloren gaan van plant- en diersoorten, en veranderingen in het patroon van de regenval. Industriële landen staan voor de levensbedreigende uitdagingen van giftige chemicaliën, giftige afvalprodukten en verzuring. Alle naties hebben te lijden van de uitstoot door de geïndustrialiseerde landen van kooldioxide en van gassen die reageren met de ozonlaag, en van een mogelijk toekomstige oorlog die met de nucleaire middelen wordt uitgevochten waarover die landen beschikken. Alle landen zullen een rol te spelen hebben om trends te veranderen en een internationaal economisch stelsel te verbeteren dat ongelijkheden eerder doet toenemen dan afnemen, dat de aantallen armen en hongerigen eerder doet stijgen dan doet dalen.

Our Common Future

noch aan de eis van haalbaarheid noch aan die van gelijkwaardigheid voldaan, en het huidige internationale stelsel moedigt verschillen eerder aan dan dat ze die ontmoedigt.

- We delen allemaal op deze aarde een gemeenschappelijke bestemming – we zullen gezamenlijk sterven of gezamenlijk overleven.

Militarisering en de noodzaak veiligheid opnieuw te definiëren

Veel landen, waaronder veel van de armste landen, hebben zichzelf zwaar bewapend. Wereldwijde militaire uitgaven bedroegen in 1985 940 miljard dollar, een bedrag dat de inkomsten van de armste helft van de mensheid overtrof. “Anders gezegd, [de uitgaven] overtroffen het gezamenlijke bruto na-

Tussen 1960 en 1981 groeiden [de militaire uitgaven in de Derde Wereld] met zo'n zeven procent per jaar, vergeleken bij 3,7 procent in de geïndustrialiseerde wereld.... In de laatste kwart eeuw is de internationale wapenhandel enorm toegenomen, grotendeels vanwege de militarisatie van de economieën van de Derde Wereld die zelf geen wapens kunnen produceren. De uitgaven voor wapenimporten hebben die voor andere goederen, zoals graan, overtroffen.

State of the World 1986

Door de geschiedenis heen hebben regeringen ernaar gestreefd steeds meer en steeds effectievere wapens te ontwikkelen en te verwerven.... Maar uiteindelijk blijken unilaterale voordelen van korte duur te zijn, een destabiliserende wapenwedloop aan te wakkeren en te ontwaarden in oorlog.... Het zoeken naar het ultieme wapen heeft de wereld overgeleverd aan een alomvattende toestand van onveiligheid.... In de twintigste eeuw hebben agressors slechts 4 van de 10 oorlogen gewonnen; in de tachtiger jaren is die verhouding gedaald tot 1 op 10. Ongeacht de uitkomst van de oorlogen, zijn de voornaamste verliezers de burgers geweest die door de militairen beschermd zouden moeten worden. Of het nu directe oorlogvoering is of door oorlog veroorzaakte hongersnood, burgers maken een steeds groter deel uit van de oorlogsslachtoffers; ze vormden 52 procent van alle sterfgevallen in de vijftiger jaren, maar 85 procent in de tachtiger jaren.... [Zoals Kenneth Boulding stelt] 'De nationale defensie is nu de grootste vijand van de nationale veiligheid.'

State of the World 1989

tionaal produkt van China, India en Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara.”²¹ Dit in tegenstelling tot het feit dat nationale veiligheid in militaire termen een verouderd begrip is. Voor zover militarisering slechts plaats kan vinden ten koste van het sociale, economische en natuurlijke welzijn, is zij tot falen gedoemd, en vormt zij zelfs een bedreiging voor de nationale veiligheid, in plaats van dat zij een bescherming daarvan betekent.

Veiligheid kan niet langer verzekerd worden met behulp van militaire middelen – noch door het gebruik van wapens of afschrikking, noch door een voortgaande perfectionering van het 'zwaard' en het 'schild'. Pogingen om militaire superioriteit te bereiken zijn bespottelijk. Nu worden dergelijke pogingen in de ruimte ondernomen. Het is een verbazingwekkend anachronisme dat blijft bestaan door de voorname rol die militairen in de politiek spelen. Vanuit het oogpunt van veiligheid is de bewapeningswedloop een absurditeit geworden omdat zijn eigen logica leidt tot een destabilisatie van internationale betrekkingen en uiteindelijk tot een nucleair conflict. Door enorme hoeveelheden geld van andere prioriteiten af te leiden, verlaagt de bewapeningswedloop het niveau van veiligheid, schaadt het zelfs. Het is een vijand van de vrede.... De nieuwe politieke visie vraagt om de erkenning van een eenvoudig axioma: veiligheid is ondeelbaar. Het is veiligheid voor ieder van ons, of in het geheel geen veiligheid.

Michael Gorbachov⁵⁵

Enorme wapenimporten zijn een belangrijke factor geweest in de schulden crisis van de Derde Wereld. Op hun beurt zijn hoge buitenlandse schulden, hoe ook verkregen, een ernstige bedreiging voor de economische veiligheid van vele landen in de Derde Wereld. In deze eeuw zijn agressors er herhaaldelijk niet in geslaagd te winnen, terwijl burgers de belangrijkste verliezers zijn geweest. Militaire interventies van de grootmachten in conflicten in de Derde Wereld hebben het punt bereikt van de afnemende meeropbrengst.¹³²

Zelfs voor rijke landen heeft het onderhouden van een permanente oorlogseconomie ernstige averechtse gevolgen. "Zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie... hebben zoveel aan bewapening besteed dat ze de verslechtering veroorzaakt hebben van een vitale infrastructuur, onderzoek en ontwikkeling bestemd voor de bevolking vertraagd hebben en de concurrentiepositie verslechterd hebben."¹³²

Het wordt steeds duidelijker dat de grootste bedreiging voor ons voortbestaan de verslechtering van het milieu is.

Voortbestaan is onmogelijk zonder schone lucht en drinkbaar water. Luchtvervuiling en zure regen zijn net zo dodelijk voor bossen als voor mensen. Het groeiende gat in de ozonlaag vormt een ernstige bedreiging voor de gezondheid van de mens, de produktiviteit van de landbouw en de zeevisserij. De wereldwijde stijging van de temperatuur is in potentie catastrofaal voor alle volkeren. Tegen deze bedreigingen en gevaren, die zich niet houden aan internationale grenzen, bestaan geen militaire verdedigingsmiddelen; de militarisering en de wereldwijde wapenwedloop verergeren de uitputting van hulpbronnen en het ecologische evenwicht. De veiligheid van het milieu hangt dus in hoge mate af van de gezamenlijke daden en overeenkomsten aan de kant van de internationale gemeenschap om de produktie van substanties die schadelijk zijn voor het milieu te beperken of te verbieden. Dit brengt ons op de meer algemene vraag van de normen voor internationaal gedrag.

Normen voor internationaal gedrag

Internationale wetten en normen voor gedrag zijn van groot belang voor de veiligheid en de wereldvrede, maar tot nu toe ontbreekt het de wereld aan een mechanisme om deze dwingend op te leggen. De nationale soevereiniteit staat nog steeds voorop, en dit begrip staat het voorschrijven van trans-nationale gedragscodes in de weg.

Beschermd door de conventie van de absolute nationale soevereiniteit begaan vele naties ongestraft allerlei barbaarsheden. Veel van de repressie gaat hand in hand met de beroering die voortkomt uit toestanden van extreme sociale en economische onrechtvaardigheid. Burgerlijke en politieke vrijheden worden op grote schaal ontkend. Vormen van racisme en seksisme bestaan nog steeds in vele delen van de wereld. Amnesty International, een internationaal netwerk dat onpartijdig werkt voor de slachtoffers van de schending van de mensenrechten, rapporteert dat de verschrikkingen van mar-

teling en politieke opsluiting iedere dag voorkomen in tweederde van alle landen van de wereld.

In *A Commonsense Guide to World Peace*, bespreekt de hoogleraar internationaal recht Benjamin B. Ferencz de vitale relaties van een hele keten van elementen waarin voorzien moet zijn voor een veiliger leven voor iedereen. De schakels in de keten omvatten de verheldering van de normen voor internationaal gedrag; internationale samenwerking; het afdwingen van de naleving van gemaakte afspraken door economische sancties of een internationale vredesmacht; ontwapening; verbeterde economische en sociale omstandigheden; de vermindering van politieke onrust, die het gevolg is van meer gelijkwaardige en betere economische en sociale omstandigheden.

Een bemoedigende en weinig bekende ontwikkeling, stelt Ferencz, is dat het internationaal recht zich snel ontwikkelt. Na een langzame en grillige ontwikkeling is het internationaal recht pas in de afgelopen tweehonderd jaar tot bloei gekomen. Maar sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn meer internationale overeenkomsten gesloten dan in de voorafgaande vierduizend jaar.

Het aannemen van het United Nations Charter in 1945 vormde de eerste keer dat het bevorderen van de mensenrechten, samen met de collectieve oplossing van economische en sociale problemen, geaccepteerd werd als een doel van de internationale gemeenschap. Dit werd in 1948 gevolgd door de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, waarin de Verenigde Naties het gemeenschappelijke streven van alle volkeren naar vrijheid, rechtvaardigheid en vrede in een geest van universele broederschap afkondigde, en vele bijzondere rechten werden omschreven, zoals het recht op leven, vrijheid en veiligheid. Vele andere instrumenten voor mensenrechten zijn sindsdien in het leven geroepen, samen met tal van organisaties wier activiteiten, die de hele wereld omspannen, erop gericht zijn een meer gelijkwaardige verdeling van sociale voordelen teweeg te brengen.

Toch is het nog overgelaten aan de volkeren om te besluiten

welke gebruiken ze zullen overnemen, en welke verklaringen ze accepteren ter besturing van hun gedrag. “Een stelsel dat de strijdende partijen toestaat de bestaande codes uitsluitend te interpreteren op basis van hun eigen voordeel is geen enkel respect waardig, want het is praktisch gesproken in het geheel geen wettelijk stelsel,” verklaart Ferencz. In *PlanetHood* heeft Ferencz, in samenwerking met Ken Keyes jr., uiteengezet wat volgens hem de noodzakelijke stappen zijn voor het menselijk voortbestaan op deze aarde. Een daarvan is het gereed maken van de Verenigde Naties voor het nucleaire tijdperk.

De Verenigde Naties

De Verenigde Naties werd net als zijn voorloper de Volkerenbond natuurlijk in het leven geroepen door de eisen van onze tijd. De oprichting ervan in 1945, aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, gaf de mensen een nieuwe hoop voor een vreedzame wereld. Het is van belang dat er tegenwoordig niet minder dan 20.000 internationale organisaties bestaan, waaronder zo’n 18.000 particuliere organisaties, waarvan de overweldigende meerderheid in deze eeuw ontstaan is.

Ik denk dat het belangrijk is om te begrijpen dat de Verenigde Naties een weerspiegeling vormt van de wereldgemeenschap, en slechts effectief is in de mate dat wij dat toelaten. Achter haar leden (dat wil zeggen de lidstaten) staat de menselijke samenleving zelf. Tijdens de eerste veertig jaar van haar bestaan is de Verenigde Naties niet zelden gebruikt en misbruikt door lidstaten voor kortzichtige en oneervolle doeleinden, ten nadele van de Verenigde Naties als geheel. Maar onlangs hebben landen, misschien uit erkenning van het feit dat confrontaties steeds minder succes hebben en dat de belangen van landen samengaan en vanwege hun gemeenschappelijke belang van vrede en stabiliteit, zich steeds vaker tot de Verenigde Naties gewend om haar deze verreikende initiatieven voor vredeswerk toe te vertrouwen – zoals in het geval van het conflict in Afghanistan, de oorlog tussen Iran en

Irak, de onafhankelijkheidsstrijd in Namibië, en in niet weinig andere conflicten in de wereld waarin de strijdende partijen om bijstand hebben gevraagd. Zij heeft haar grote potentieel bewezen. De vredesmacht van de Verenigde Naties werd dan ook in 1988 de Nobelprijs voor de vrede toegekend.

De verworvenheden van de Verenigde Naties zijn aanzienlijk. Ze luiden als volgt:

- De Verenigde Naties speelde een beslissende rol in het proces van dekolonisatie, dat het politieke aangezicht van de aarde veranderd heeft en enorme bevolkingsgroepen hun lot in eigen hand gegeven heeft.
- De VN heeft een omschrijving gegeven van de rechten van de mens en heeft toezichhoudende en andere mechanismen ontworpen om een groter respect ervoor af te dwingen.
- De VN heeft het internationaal recht vastgelegd.
- In samenwerking met haar gespecialiseerde organisaties heeft de VN richtlijnen opgesteld voor een breed spectrum van problemen, waaronder het milieu, de bevolking, het zeerecht, het veiligstellen van de rechten van tot nu toe benadeelde delen van de samenleving (zoals vrouwen, kinderen, ouderen en gehandicapten), terrorisme, drugsmisbruik, en het vóórkomen van AIDS.
- De VN heeft het besef versterkt van mondiale economische eisen.
- Op het politieke vlak heeft de VN herhaaldelijk ingegrepen om gewapende conflicten te beperken en te beheersen.
- De VN heeft de nadruk gelegd op de algemene doelstellingen van wapenbeheersing en ontwapening, op het zelfbeschikkingsrecht van volkeren en op de bevordering van mensenrechten. De VN heeft samen met haar organisaties onze aarde voorzien van een waarlijk laboratorium voor toezicht, diagnose en coördinatie van de talloze facetten van de menselijke en planetaire aangelegenheden.

Het belangrijkste mandaat van de Verenigde Naties tijdens haar oprichting was toezicht te houden op de naleving van internationale vrede en veiligheid. Het Charter van de Verenigde Naties bevat echter geen clausule die de instelling mogelijk maakt van een supra-nationale macht. De wereld was ruim veertig jaar geleden zeker nog niet klaar voor een dergelijke gedachte.

Geleerden hebben sindsdien vaak gewezen op belangrijke tekortkomingen in het Charter van de Verenigde Naties – sommige van deze werden zelfs bij de oprichting al ingezien. Elk van de lidstaten (waarvan er op dit moment 159 zijn), ongeacht omvang van land, bevolking en hulpbronnen, bezit een stem, “een overduidelijk ondemocratische, oneerlijke en onrealistische stemprocedure,” om de karakterisering van Ferencz te gebruiken. Bovendien bezit elk van de permanente leden van de Veiligheidsraad, namelijk China, Frankrijk, de Sovjet-Unie, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, het vetorecht, wat betekent dat de Veiligheidsraad, de politiemacht van de Verenigde Naties, alleen kan functioneren als er unanimitieit heerst onder haar machtigste leden. “Deze fatale tekortkoming,” stelt Ferencz, “is niet gecorrigeerd om de eenvoudige reden dat degenen die de macht hebben tot een laatste beslissing niet bereid zijn deze op te geven – zelfs als dat zou neerkomen op de ondermijning van de effectiviteit van de organisatie waarop andere naties en alle mensen hun hoop gevestigd hebben voor de veiligheid van de wereld.”⁴⁸

Door individuen en organisaties is door de jaren heen veel werk verricht ter verbetering of hervorming van het Charter van de Verenigde Naties, maar er moet nog veel gedaan worden om van de Verenigde Naties een instrument voor wereldvrede te maken, waaronder het herstellen van de bovengenoemde twee tekortkomingen.

Voordat de VN een waarborg voor internationale vrede en veiligheid kan worden, moeten naties bereid zijn haar een boven-nationale rol toe te kennen voor het bewaken van de vrede. Dit zou een verandering van de Verenigde Naties inhouden van een *bond* van naties, waarvan de loyaliteit aan de

eigen staat uitgaat boven die aan de grotere gemeenschap, in een *federatie*, waarin de loyaliteit aan iedere staat in evenwicht wordt gehouden door loyaliteit aan de grotere gemeenschap – in een effectieve wereldregering met adequate waarborgen en vormen van toezicht. Hoe groot een waagstuk dit ook moge lijken, het is volgens sommige gerespecteerde denkers zowel mogelijk als noodzakelijk, gegeven onze nucleaire wapenwedloop en onze materiële en sociale onderlinge afhankelijkheid. Ferencz en Keyes, onder anderen, stellen dat dit een haalbaar doel is; zij halen de treffende parallellen aan tussen de huidige situatie met betrekking tot de Verenigde Naties en de moeilijke en gevaarlijke situatie in Amerika, tweehonderd jaar geleden, toen de grondwet van de Verenigde Staten werd opgesteld.

Nationale veiligheid anders bekeken

De wereld is nog steeds heel duidelijk gehecht aan het idee van een absolute nationale soevereiniteit. Toch is het duidelijk geworden dat de nationale staat te klein is voor de grote problemen in de huidige onderling afhankelijke wereld, en te groot voor de kleine problemen.

“Nationale regeringen worden rigide in sommige delen van de wereld,” schrijft Franz Shurmann, “wankel in andere delen, en al te vaak zijn ze gigantische geïnstitutionaliseerde lichamen van gevestigde belangen, zonder enige ideeën en idealen. Wat belangrijker is, ze worden verscheurd door reusachtige veranderingen op wereldschaal die ze niet kunnen beheersen en die hun ideologieën niet kunnen verklaren.”²

In feite is nationale soevereiniteit allang niet meer een absoluut gegeven en door de onderlinge afhankelijkheid van naties al uitgehold op het gebied van militaire veiligheid, economische en sociale omstandigheden, en het milieu. Andere boven-nationale factoren zijn de multinationale ondernemingen, die meer macht bezitten dan menig nationale regering. Want zij beheersen nu eenderde van het wereld-BNP,

Er is een steeds dringender behoefte aan een Verenigde Naties die de middelen en de energie bezit om open te staan voor nieuwe werkelijkheden en aspiraties. Er is bijvoorbeeld geen reden waarom we tevreden zouden moeten zijn met de manier waarop mensen vertegenwoordigd zijn, slechts door de formele soevereine gelijkwaardigheid van de Algemene Vergadering of de openlijk hiërarchische orde van de Veiligheidsraad en de Wereldbank. Er bestaat steeds meer rechtvaardiging voor het scheppen van een derde forum, dat openstaat voor mensen in plaats van politieke en economische elites.

R.J.B. Walker¹⁶⁵

Er bestaan opzienbarende overeenkomsten tussen onze situatie met de Verenigde Naties van tegenwoordig en de gevaarlijke situatie in de Verenigde Staten van twee eeuwen geleden. Tom Hudgens wijst er in zijn boek *Let's Abolish War* op dat het Continental Congress onder de Articles of Confederation:

1. Geen onafhankelijke belastingheffing kende.
2. Binnen- en buitenlandse handel niet kon regelen.
3. Zijn wetten niet zelf kon handhaven.
4. In buitenlandse zaken niet kon optreden.
5. Geen leider had.
6. Geen bindend hof van justitie kende.

Zoals George Washington en Benjamin Franklin zouden getuigen, is er geen simpele manier om een nieuwe constitutie vorm te geven. Het vraagt een open geest en een bereidheid om alle gezichtspunten in aanmerking te nemen, al je vooroordelen en psychologische onzekerheden terzijde te leggen en geduldig genoeg te zijn om te luisteren en te zoeken totdat effectieve antwoorden gevonden worden en daarover overeenstemming bereikt wordt. Net zoals het in 1787 nodig was verschillende staten tevreden te stellen, moeten we nu een hervormde VN scheppen, die tegemoet komt aan de tegenwoordige behoeften en belangen van de naties van de wereld.

Benjamin B. Ferencz & Ken Keyes⁴⁹

De structuur van het statenstelsel is van invloed op allerlei... problemen, van het er niet in slagen om te gaan met de verslechtering van het milieu tot de schending van de mensenrechten. Te zamen genomen trekken al deze problemen de daaraan ten grondslag liggende ethische, culturele en politieke legitimiteit van de staat zelf in twijfel. Korte termijn-beslissingen over bepaalde raketten werpen ernstige vragen op over de vraag waarom mensen met elkaar omgaan zoals ze doen. Want als een van de meest fundamentele rechtvaardigingen voor het bestaan van de staat te maken heeft met zijn vermogen de veiligheid te verschaffen die nodig is om een goed leven te leiden binnen zijn grenzen, dan zet de kwetsbaarheid van de nationale veiligheid in een nucleair tijdperk de oude onderscheidingen tussen burger en buitenlander, tussen 'wij' en 'zij', op zeer wankele funderingen.

R.B.J. Walker¹⁶⁵

Als strijd op wereldschaal onvermijdelijk is, en als een rechtvaardige wereldvrede daardoor een strijd moet zijn voor Eén Wereld, dan moet men ook bedenken dat zowel huidige structuren als toekomstige aspiraties gehanteerd en verwoord worden op basis van vele verschillende ervaringen, vele verschillende geschiedenissen. De zoektocht naar een rechtvaardige wereldvrede en nieuwe vormen van solidariteit moet geworteld zijn in een wederzijds respect voor zowel eenheid als verscheidenheid. Een wereld moet tegelijkertijd ook Vele Werelden zijn.

R.B.J. Walker¹⁶⁵

40% van alle wereldhandel en in sommige sectoren van de economie, met name levensmiddelen, bijna 90% van de handel.⁴²

Het Rapport van de Brundtland-commissie stelt: "De wereldwijde belangen kunnen niet behartigd worden vanuit enig nationaal centrum: De natie-staat is ongeschikt om om te gaan met de bedreiging voor de gemeenschappelijke eco-systemen. Aan bedreigingen voor het milieu kan alleen het hoofd

geboden worden door een gezamenlijke inspanning en multilaterale procedures en mechanismen.”

Om onze gehechtheid aan een absolute nationale soevereiniteit te kunnen opgeven, moeten we het inzicht ontwikkelen dat er geen tegenstelling bestaat tussen eigenbelang en het belang van de grotere wereldgemeenschap, dat deze twee juist hand in hand gaan. Noch hoeven we bang te zijn voor het prijsgeven van onze nationaliteit. Gerald en Patricia Mische betogen overtuigend dat als er meer prioriteit gegeven zou worden aan de mensheid als geheel, als een zekere rechtsmacht die nu aanwezig is op nationale niveaus verschoven zou worden naar een wereldniveau, het gevolg *niet* zou zijn het uitwissen van naties. Noch zou er een *verlies* zijn van de nationale soevereiniteit. Integendeel, nationale soevereiniteit zou *toenemen*.¹⁰⁵ Patricia Mische betoogt verder dat, naarmate de wereldwijde onderlinge afhankelijkheid toeneemt, de weigering om soevereiniteit te delen in een gemeenschappelijk veiligheidssysteem betekent dat nationale soevereiniteit *kwetsbaarder* wordt.

Het lijkt er dan ook op dat de twee fundamentele vereisten waaraan vandaag de dag voldaan moet worden zijn: aan de ene kant willen mensen autonoom zijn in hun eigen zaken en onafhankelijk zijn; aan de andere kant heeft de aarde behoefte aan een trans-nationaal mechanisme, met effectieve waarborgen en vormen van toezicht, om trans-nationale belangen te behartigen en te coördineren.

Over ontwapening

Sinds 1961, toen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie het eens werden over een Overeenkomst voor Ontwapeningsonderhandelingen, is het erkende doel van de Verenigde Naties de algemene en volledige ontwapening onder strenge internationale controle geworden. De twee grootmachten zagen beide in dat iedere stap in ontwapening gepaard moet gaan met een toename van de effectiviteit en bekwaamheid van de

Verenigde Naties om vrede te bewaren tussen de lidstaten. Men voorzag dat aan het einde van het ontwapeningsproces nationale strijdkrachten en legers verdwenen zouden zijn en alle staten voor hun veiligheid volledig afhankelijk zouden zijn van de effectiviteit van de wereldgemeenschap.⁸²

De kwestie van de ontwapening is dan ook jarenlang het onderwerp van intensieve studie geweest bij de Verenigde Naties, een werk waarbij een aantal bijzonder deskundige en toegewijde ontwapeningsleiders betrokken zijn geweest.* Het proces van ontwapening werd echter vertraagd door de wederzijdse achterdocht van de grootmachten en de angst voor en het probleem van de verificatie.

Een historisch gebeuren was, zoals we allen weten, de overeenkomst in december 1987 tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie over de verwijdering van alle nucleaire wapens voor de middellange afstand. Men kan gerust zeggen dat deze overeenkomst het resultaat is van door beide partijen gevoelde materiële en andere beperkingen, zoals die op het gebied van de ware aard van veiligheid langs de eerder beschreven lijnen.

Deze overeenkomst was slechts een eerste kleine stap in de richting van een wederzijdse wapenvermindering. Maar door de gebeurtenis op de televisie te zien, ervoeren mensen over de hele wereld onmiskenbaar een nieuw gevoel van hoop; wat rationeel is, zou het misschien winnen van wat waanzinnig irrationeel is; eindelijk zou men ten langen leste verlost zijn van het doemdenken – van het afglijden naar de afgrond van de totale vernietiging.

Vele pogingen die erop gericht zijn de wapenwedloop te

---

*Keys schrijft: 'De omvang en intensiteit van de inspanning van de VN [voor ontwapening] is ongekend.... Het belangrijke werk en de voorstellen van ontwapeningsdeskundigen als Alva Myrdal en Inga Thorsson van Zweden, Alfonso Garcia Robles van Mexico, William Epstein van Canada, Generaal Carlos P. Romulo van de Filippijnen zijn relatief onbekend. Ook onbekend is de kracht van de jaarlijkse oproepen van de VN-leden aan de grootmachten om de wapenwedloop te beëindigen en tot wapenvermindering te komen in het belang van allen' (*Earth at Omega*).⁸²

beteugelen gaan door op verschillende terreinen. Ze omvatten het proberen voor te stellen hoe het omkeringsproces in gang gezet kan worden van een militaire naar een civiele economie en de belangrijke basisbeweging voor de vrede (die hierna besproken wordt).

Een essentieel element voor ontwapening ontbreekt echter nog, en dat is een trans-nationale vredesmacht.

Naar een trans-nationale vredesmacht

De Verenigde Naties heeft nog steeds geen algemeen aanvaarde vredesmacht en alleen die zou haar in staat stellen adequaat te voldoen aan haar belangrijkste mandaat om de internationale vrede en veiligheid te bewaren. Tot op het moment dat een dergelijke macht er komt zullen staten slechts tot op zekere hoogte in staat zijn zich te ontwapenen. Met op scherp staande kernraketten kunnen regeringen niet anders dan een voortdurende mobilisatie op de been houden en voorrang geven aan militaire veiligheid boven menselijke waarden en binnenlandse prioriteiten.¹⁰⁴

Maar een boven-nationale vredesmacht zal er niet komen zolang naties zwaar bewapend zijn. Het zou geen zin hebben – deze macht zou niet sterk genoeg zijn om onder dergelijke omstandigheden de internationale vrede te bewaren.

Wat is de oplossing voor dit dilemma? Het lijkt erop dat deze afhangt van het gewicht van de nieuwe impuls in de richting van wapenvermindering. Maar dit gewicht zal op zijn beurt beïnvloed worden door de vooruitgang die geboekt wordt bij het aanpakken van de psychologische, politieke, ideologische en culturele *oorzaken* van de bewapeningswedloop. In dit circulaire proces zullen velen betrokken worden of zijn dat al; wij allen kunnen in zekere mate en op de een of andere manier een bijdrage leveren tot het bevorderen van het noodzakelijke proces.

De technologische dimensie

Technologie is een belangrijke schakel tussen de wetenschap en de maatschappelijke wereld. Zoals we allemaal weten heeft de samenleving moderne technologie toegepast op alles, van landbouw tot industrie, van dodelijke wapens tot gezondheidszorg, van genetica tot ruimtevaart. De invloed van de technologie op de samenleving is afhankelijk van de manier waarop ze wordt toegepast. Aangepaste technologie is omschreven als een vorm van technologie die hulpbronnen spaart, niet schadelijk is voor het milieu, waar goed mee te werken valt en die sociaal nuttige producten voortbrengt.⁴² Helaas zijn toepassingen momenteel grotendeels gebaseerd op financiële en concurrentie-overwegingen, niettegenstaande het feit dat de niet-financiële overwegingen uiterst belangrijk zijn.

Vele alternatieve of “zachte” technologieën zijn reeds voorhanden, of zijn in ontwikkeling, die ons in staat zouden stellen niet langer gebruik te maken van vervuilende en schaars wordende fossiele brandstoffen en in plaats daarvan ons te wenden tot zonne-energie en andere niet-vervuilende en oplaadbare energiebronnen, of van “harde” naar “zachte” energie, in het spraakgebruik van energiespecialisten. Aangepaste technologie is voorhanden of kan ontwikkeld worden voor vrijwel alle praktische maatschappelijke problemen, zoals beheersing van de bevolkingsgroei, controle op de wapenbeheersing, en het veiligstellen van de voedselvoorziening.

Het huidige wereldsysteem werkt het gebruik van zacht-aardige technologie echter eerder tegen dan dat het deze bevordert. Het heeft zelfs een voorkeur voor een uitbuitend gebruik van technologie. Volgens de geleerde R.B.J. Walker vergroot de technologie, binnen het stelsel van staten, “het gevaar dat al aanwezig is in de structuur van fragmentatie en in de overheersing door grootmachten. Binnen de context van de wereldeconomie brengen ze patronen van ongelijke ontwikkeling voort en intensiveren ze die, patronen die centraal staan in de manier waarop de wereldeconomie georganiseerd is.”¹⁶⁵

Op dit moment ondergaan we echter weer een grote technologische revolutie – een van de grootste in de geschiedenis van de mensheid. Volgens Manuel Castells transformeert deze revolutie, die voortkomt uit het vermogen informatie voort te brengen en te verwerken, onze samenleving tot in de kern.¹⁰² “De micro-elektronica verwerkt informatie in steeds krachtiger, en toch steeds minder kostbare, steeds kleinere circuits. Computers gebruiken micro-elektronica om informatie te verwerken, en uiteindelijk voort te brengen, met een steeds grotere snelheid en nauwkeurigheid.... Telecommunicatie verzendt en verbindt informatie, en brengt, tegen steeds lagere kosten en met steeds grotere capaciteit, alle informatieverwerkende machines (de mensen inbegrepen) samen, ongeacht afstand en bijna ongeacht tijd.... En (mogelijk de meest relevante technologie voor de toekomst) genetische manipulatie decodeert het informatiesysteem van de levende materie om het opnieuw te kunnen programmeren.”¹⁰²

Castells stelt dat het kapitalisme een belangrijke verandering heeft ondergaan waarin hoogwaardige technologie een belangrijke rol heeft gespeeld, niet als een oorzaak maar als een instrument. Dit heeft het kapitalisme in staat gesteld “iets van haar dynamiek te herwinnen en veel van haar sociale controle door het aantal mensen dat voordeel heeft bij het systeem te verminderen en vrijwel de gehele planeet te omvatten, om alle groepen van potentiële begunstigen van dit slankere, agressievere en vastbeslotener type kapitalisme met elkaar te verbinden.”¹⁰²

Castells somt een aantal maatregelen op die tegelijkertijd ondernomen worden door regeringen en ondernemingen die gezamenlijk het nieuwe model van de economische politiek gestalte geven. Deze omvatten monetaire maatregelen die erop gericht zijn de verzorgingsstaat te ontmantelen; de verlaging van lonen, sociale verworvenheden en andere arbeidskosten; het op grote schaal terugtrekken van investeringen uit die sectoren, regio's en bedrijven die minder winstgevend geworden zijn, en het investeren in nieuwe producten en activiteiten, in het algemeen in hoogwaardige technologie, over-

heidsdiensten, verschillende consumenten-diensten en onroerend goed; een toename van het internationale karakter van de economie, waarbij gebruik wordt gemaakt van de meest gunstige lokatie voor de produktie, het management en de beheersing van de markt, binnen een wereldwijd systeem van onderlinge verbindingen; een beperkte beheersing van de wereldprijzen van grondstoffen en de internationalisatie van de financiële wereldmarkten, die veroorzaakt wordt door de deregulatie en de vorderingen van informatietechnologieën.

Hoe meer automatisering betrokken is bij het proces van produktie en management, hoe minder spelen lage lonen een rol in het betrekkelijke voordeel van een bepaalde lokatie. "Een van de grootste paradoxen van de effecten van automatisering op de werkgelegenheid is dat de landen van de Derde Wereld, wier beginnende proces van industrialisatie, hoezeer ook uitbuitend van aard, gebaseerd is op het verschil in kosten tussen ongeschoolde arbeid in het centrum en aan de periferie, het meest direct getroffen worden."¹⁰²

Technologie is op een belangrijke manier van invloed op produktiviteit en arbeidsvoorwaarden. In de tachtiger jaren onderging de auto-industrie bijvoorbeeld een belangrijke verandering als gevolg van het gebruik van robots en andere innovaties, en deze zal nog meer veranderingen ondergaan bij de overgang van een elektromechanische industrie naar een elektronische kunststofindustrie, die de produktiviteit op dramatische wijze doet stijgen en de werkgelegenheid in de produktie doet dalen. Dit wordt op zijn beurt weer een onderhandelingsfactor tussen het management in de auto-industrie en de werkende klasse, in het voordeel van het management.

De nieuwe technologieën, met name de telecommunicatie, spelen een essentiële rol in het steeds internationaler worden van de economie, wat een bijzonder belangrijk kenmerk is van het nieuwe model van accumulatie. "Alleen door middel van het geïntegreerde systeem van telecommunicatie en computers is het mogelijk produktie, distributie en management zowel te integreren als te decentraliseren in een wereldwijd, flexibel, onderling verbonden systeem."¹⁰²

De ontdekking in 1953 van de structuur van het DNA en de ontwikkeling in 1973 van recombinant DNA (gen-splitsing) technieken belooft het vertrouwde landschap van de landbouwkundige ontwikkeling onomkeerbaar te veranderen.... Van 1920 tot 1950 werd de landbouw in geïndustrialiseerde landen gedomineerd door mechanische technologieën die de hoeveelheid voedsel die geproduceerd werd per werknemer en per uur dramatisch verhoogden. Kort na de Tweede Wereldoorlog maakte het mechanische tijdperk plaats voor het chemische tijdperk, toen boeren overal ter wereld kunstmest en synthetisch-chemische pesticiden begonnen te gebruiken. De biotechnologie heeft de aandacht van het onderzoek verschoven naar de gewassen zelf.... Biotechnologie kan goedkopere en snellere manieren verschaffen om de opbrengsten van de Derde Wereld te verhogen... dan de dure innovaties van het mechanische en het chemische tijdperk konden.... Technische hindernissen moeten overwonnen worden en ecologische risico's genomen worden voordat... [het biotechnologische] potentieel gerealiseerd kan worden. Maar zorgwekkender vanuit het gezichtspunt van de landbouw van de Derde Wereld is de mate waarin de privé-sector de landbouwtechnologieën zal domineren.

Edward C. Wolf¹⁷⁸

Castells merkt samenvattend op: "Zo vertaalt het economisch gebruik van automatisering de arbeidsbesparingen in het verloren gaan van banen, en de flexibiliteit van het werk in vakbondsstrijd. Een ongelijke ontwikkeling op wereldschaal vertaalt de impuls voor technologische innovatie in een onoverbrugbare technologische kloof voor de afhankelijke, verarmde landen van de Derde Wereld. De nieuwe media versterken de tendens naar sociale isolatie en veranderen het elektronische huis in een individualistische innerlijke ruimte.... De meest krachtige innovatieve technologieën worden benut en geheim gehouden, om gebruikt te worden voor de oorlogsvoering.... Terwijl nieuwe technologieën gebaseerd zijn op het vrije informatieverkeer, gebruiken verborgen bu-

[De wereldbevolking] blijft op tal van manieren verdeeld – door staat, klasse, volksaard, ras, sekse en ideologie. Maar zij is betrokken bij materiële en communicatieve processen die op mondiale schaal georganiseerd zijn.... Hedendaagse ontwikkelingen maken het duidelijker dan ooit dat de wereld waarin wij leven niet gewoon gegeven is... maar door mensen gemaakt wordt.... Hedendaagse wereldstructuren hebben vaak te maken met connecties tussen de elites van bepaalde maatschappijen in plaats van tussen die maatschappijen als geheel.... We leven ongetwijfeld in een mondiaal 'systeem'; maar weinig mensen voelen of handelen alsof ze in een mondiale 'gemeenschap' leven. Het is zelfs helemaal niet duidelijk hoe een mondiale gemeenschap eruit zou kunnen of moeten zien.

R.B.J. Walker¹⁶⁵

reaucratieën ze voor het observeren van mensen, om hun leven te programmeren.”¹⁰²

Wat kan er gedaan worden om deze rampzalige vormen van het gebruik van technologie te vermijden of terug te dringen? Castells' voorstel is hetzelfde als dat van anderen die we genoemd hebben: niet een alternatieve *technologie* ontwerpen maar te streven naar een alternatieve *samenleving*. “Wat we het meest nodig hebben is een sociale hervorming die in staat is gelijke tred te houden met de technische en economische hervorming die zich voltrekt en deze te beheersen.”¹⁰²